

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра архівознавства, спеціальних історичних
та правознавчих дисциплін

ДИПЛОМНА РОБОТА

магістра

з теми: «ЕВОЛЮЦІЯ ВИБОРЧОГО ПРАВА У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ
(1864-1917 РР.)»

Виконав: магістрант

групи Ist1M19z

Спеціальності

014 Середня освіта (Історія)

Тарнавський Олександр

Олександрович

Керівник:

Адамовський Володимир Іванович

кандидат історичних наук, доцент

Рецензент:

Кам'янець-Подільський – 2020 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	6
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИБОРІВ ДО ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	13
2.1. Земське виборче право.....	13
2.2. Міське виборче право.....	34
РОЗДІЛ 3. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИБОРІВ ДО ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ.....	50
3.1. Законодавство про вибори до Державної Думи Російської імперії першого та другого скликання.....	50
3.2. Законодавство про вибори до Державної Думи Російської імперії третього та четвертого скликання.....	69
ВИСНОВКИ.....	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	86
ДОДАТКИ.....	100

ВСТУП

У більшості сучасних держав вибори є невід'ємним елементом суспільно-політичного життя. В демократичних державах вибори є основною формою волевиявлення населення, форму реалізації юридичного суверенітету як одного з основних конституційних принципів. Принципи, на яких базується виборче право в конкретній державі, свідчать про стан і рівень розвитку.

Це ж стосується і розвитку інституту виборчого права в Російській імперії. Особливо актуальним є питання про порядок проведення виборів.

Виборче право і супутнє йому законодавство в даний час набувають особливого соціально-політичного статусу. Все це пояснює підвищений інтерес, який привертає до себе виборча проблематика. Однак для розуміння сутності виборчого права необхідно вивчати його історію.

Саме в зв'язку з цим виник інтерес до історичного аспекту становлення виборчого права, так як його характерні риси визначаються не тільки територіальними межами, а й часовими факторами. На кожному етапі розвитку суспільства вибори і виборче право мали свої характерні риси, які згодом позначилися на розвитку виборчого і державного права загалом.

Незважаючи на те, що останнім часом з'явилося чимало досліджень, присвячених історії виборів, все ж деякі аспекти еволюції виборчого права зазначеного періоду недостатньо повно відображені в дослідженнях вчених.

Це пов'язано з тим, що, як правило, предметом дослідження стають самі вибори, але не виборче право. Причиною цього явища може служити той факт, що багато дослідників вважають, що в Російській імперії виборче право як правовий інститут зародилося тільки на початку ХХ ст. в зв'язку зі запровадженням Державної Думи. Саме тому недослідженими залишились багато сфер, адже витoki виборчого права лежать в більш ранньому етапі розвитку імперії, який пов'язаний з царюванням Олександра II.

У зв'язку з цим виникає необхідність розгляду порядку становлення і розвитку виборчого права в Російській імперії. Тільки при такій постановці питання стає можливим відтворити загальну картину становлення і розвитку

інституту виборчого права в Російській імперії, виявити основні тенденції та його еволюцію.

Зазначені моменти зумовили актуальність теми магістерського дослідження і визначили його мету і завдання.

Мета дослідження полягає в комплексному дослідженні процесу становлення і розвитку виборчого права Російської імперії другої половини XIX – початку XX ст.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання**:

✓ розкрити закономірності становлення і розвитку інституту виборів у другій половині XIX – початку XX ст.;

✓ визначити правові основи формування виборних установ місцевого самоврядування в другій половині XIX – початку XX ст.;

✓ виявити реформаторські і консервативні тенденції в електорально-правовій політиці 1864-1917 рр.

✓ розкрити правові основи формування Державної Думи в 1905-1917 рр.;

✓ розкрити правонаступність і новації у виборчому праві і виборчій системі Російської імперії в зазначений період.

Об'єктом дипломної роботи є суспільні відносини, пов'язані з юридичною регламентацією реалізації публічної політичної влади.

Предмет дослідження складає процес становлення і розвитку виборчого права Російській імперії, а саме система джерел, принципи виборчого права, особливості виборчого процесу.

Хронологічні рамки дослідження визначені логікою, предметом і об'єктом дослідження і охоплюють період з «епохи великих реформ» до 1917 р.

Методологічну основу дослідження становлять основоположні принципи історичної науки – історизму, наукової об'єктивності та всебічності. При вирішенні дослідницьких завдань було використано як загальнонаукові (контент-аналізу, синтезу, класифікації, узагальнення), так і загальноісторичні

(проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, джерелознавчий, статистично-аналітичний) методи.

Наукова новизна роботи зумовлюється тим, що в дослідженні розглянуті реформаторські і консервативні тенденції перетворення виборчого права і виборчої системи в 1864-1917 рр., проаналізовано існуючі у історіографії точки зору на розвиток виборчого права та виборчих систем, еволюцію виборчих інститутів і традицій, розвиток законодавства про вибори в 1864-1917 рр.

Практичне значення роботи полягає в тому, що вона може стати базою як для нових історико-правових і теоретичних досліджень з проблематики виборчого права, так і для викладання дисциплін історико-правового та державно-правового циклу у закладах вищої освіти.

Структура роботи. Магістерська складається зі вступу, трьох розділів (другий та третій поділяються на два підрозділи), висновків, списку використаних джерел та додатків.

ВИСНОВКИ

У розвитку виборчого права Російської імперії, електорально-правової політики досліджуваного періоду можна виділити кілька етапів.

Перший етап розвитку виборчого права відноситься до 60-70 ті роки XIX ст., «епохи великих реформ». Перетворення Олександра II стали відправною точкою, що ознаменувала перехід Російської імперії від дореформених патріархальних порядків до більш динамічних економічних, соціальних і політичних структур. Не руйнуючи основ державного устрою, Олександр II і його ліберальне оточення, пішли шляхом реформування, поступаючись загальній тенденції економічного розвитку. Скасування кріпосного права і наступні реформи (земська, міська, судова) означали перехід до комплексної модернізації російського суспільства. Соціальна сутність змін другої половини XIX ст. полягала в поступовій трансформації феодальної монархії в буржуазну. Зберігаючи феодальну основу, самодержавство вводило буржуазні правові норми, відносини і інститути в державну систему.

На першому етапі в результаті великомасштабних реформ були закладені основні принципи дореволюційного виборчого права, системи представництва. У цей період змінюється соціальний масштаб застосування законодавства про вибори. Створювані земською та міською реформами громадські установи ґрунтувалися на ідеї станового представництва. Гласним не виплачувалось утримання і не передбачалось ніяких службових переваг.

Другий етап – 80-90 ті роки XIX ст. Період ідеологічної та юридичної адаптації законодавства про вибори до органів місцевого самоврядування змінився періодом контрреформ. Відносно реформ кінця XIX ст. уряд був змушений діяти гнучко і обережно, оскільки земська і міська реформи отримали широку громадську підтримку в суспільстві. Для цього періоду характерне співіснування адміністративно-бюрократичних і демократичних елементів електорально-правової політики. Цьому часу властива деяка невизначеність урядової електорально-правової політики.

В «епоху великих реформ» відбувався процес формування правової моделі виборчої системи (мажоритарної), основних правових принципів виборчого права і правових засобів забезпечення. Організація місцевих громадських установ, поєднувала старі і нові принципи, відображала перехідний характер свого часу. Електорально-правова політика базувалася на системі цензових обмежень, надання права участі у виборах юридичним особам, можливості передачі права голосу, використанні позбавлення виборчого права як виду та міри юридичної відповідальності. У виборчому законодавстві, як і в російському праві в цілому, не визнавався принцип презумпції невинності.

Третій етап – 1905-1917 рр. ХХ ст. Про подальший розвиток інституту виборів можна говорити щодо історії початку ХХ ст. Початок століття ознаменований значними змінами у державного і політичного життя Російської імперії.

Розвиток земського руху, революційні потрясіння змусили самодержавство піти на поступки історичної реальності. Найзначнішою з них стало формування загальнонаціонального представницького органу – Державної Думи. У цей період отримало практичне здійснення ідея народного представництва, що знаходилася в центрі політичної боротьби протягом ХІХ ст. Політична культура російського суспільства на межі ХІХ-ХХ ст. була підготовлена до реалізації моделі виборного представництва в загальнодержавному масштабі.

Етапним у розвитку політичної системи став Маніфест від 17 жовтня 1905 р., який поклав початок перетворенням державного механізму. Ухвалення Маніфесту стало наслідком розвитку конституційно-правової доктрини і соціально-політичної боротьби, спрямованої на обмеження самодержавства.

Думська монархія проіснувала в Російській імперії трохи більше десяти років. Говорити про виборну представницьку демократію, як про розвинене явище, стосовно російських умов 1905-1917 рр., можна тільки з багатьма застереженнями.

Основними характеристиками електорально-правової політики цього періоду є такі компоненти як свобода вибору, плюралізм можливих позицій в політичному процесі, право на опозицію. Передбачалося обмеження виборчих прав посадових осіб в силу їх можливого прямого або непрямого впливу на результат виборів.

Дореволюційне виборче право і супутнє йому законодавство ґрунтувалися на системі земських норм, інститутів і цінностей. Водночас відбувався розвиток організаційно-правових форм: архаїчний спосіб голосування, шляхом балотування кулями, змінився більш досконалим, виборчими записками. Хоча виборче право не стало загальним, жодна з соціальних груп не позбавлялася права політичної участі. Звання депутата Державної Думи було несумісне з будь-якою оплачуваною посадою на державній службі (за винятком посади міністра), гарантувалася свобода слова і голосування.

Політична доцільність, ефективність державного управління, поліетнічність держави зумовили використання різноманітних моделей організації системи представницької влади. Аналіз електорально-правової політики показує, що формування і функціонування цієї системи будувалось з опорою на історичні імперські традиції, з урахуванням реальної соціальної структури суспільства, політичного і економічного рівня розвитку, а також інших регіональних особливостей.

Вибори в Державну Думу були куріальними, багатоступеневими, не загальними, що проводяться на основі різних цензів і за правилами мажоритарної виборчої системи. Всі ці принципи і визначили непростий хід обрання парламентаріїв, що проходив в рамках концепції думського виборчого процесу. В ході проведення виборів членів Державної Думи спостерігалися відхилення від вимог законодавства. Вони стосувалися в основному правил включення осіб до виборчих списків і порядку забезпечення можливості брати участь підданим у виборчих зборах. Багато в чому ці порушення закону були викликані складним характером виборчого законодавства, вимоги якого було непросто засвоїти посадовим особам на місцях без необхідних роз'яснень губернатора. Але не

можна також ігнорувати факти навмисних адміністративних перешкод до вільного волевиявлення виборців з метою підтасовування результатів виборів. Все вищезазначене доводить, що парламентаризм в Російській імперії був небажаними і незручним для правлячих кіл нововведенням державного життя. Його становлення відбувалося в постійній боротьбі з авторитаризмом виконавчої влади.

Але, незважаючи на обмеженість прав, Дума все-таки впливала на механізм самодержавної влади. Вона затверджувала державний бюджет, наполягала на виділенні коштів на будівництво шкіл і храмів, підтримувала соціальне законодавство. Цікавий досвід був накопичений в Думі під час обговорення різних законопроектів.

Але крім суттєвої, хоча і обставленої безліччю обмежень, ролі в законодавчому процесі, Державна Дума зробила, і інший вплив на життя російського суспільства початку ХХ ст. Перш за все, Дума стала найбільш відкритим для суспільства вищим органом державної влади імперії. Гласність і прозорість парламентського процесу досягалася різноманітними шляхами: доступність засідань для публіки, інформування суспільства про роботу парламенту за допомогою преси, власна активна видавнича діяльність Думи.

Діяльність Думи також змінила умови функціонування законодавчої влади, раніше абсолютно закритою для суспільства. Урядові законопроекти в переважній більшості своїй тепер ставали відомими російському суспільству вже на стадії обговорення в Думі.

Безумовно, за минуле століття в системі виборчого законодавства багато що змінилося. Але історія становлення перших в Російській імперії виборних установ не перестає привертати до себе увагу професійних дослідників, і найширших кіл громадськості: вивчення та аналіз подій столітньої давності можуть бути корисні і сьогодні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Джерела

1. Высочайше утвержденное мнение Государственного совета о применении Городового положения 16 июня 1870 г. к городам Западных губерний // ПСЗ РИ. Собр. II. Отд. 1Т. Т. L. № 54640.
2. Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета от 1 июня 1875 г. О введении в области войска Донского земских учреждений // ПСЗ РИ. Собр. II. Т.2. №54758.
3. Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета от 1 июня 1875 г. О введении в области войска Донского земских учреждений // ПСЗ РИ. Собр. II. Т. 2. № 54758.
4. Высочайше утвержденное мнение Государственного совета от 19 апреля 1906 г. О производстве городских выборов записками // ПСЗ РИ. Собр. III. Т. XXVI. № 27731.
5. Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета от 2 марта 1900 г. О применении ст. 44 Городового положения 1892 г. в некоторых городах Закавказья // Собрание узаконений и распоряжений Правительства. 1900. №60. Ст. 1331
6. Высочайше утвержденное мнение Государственного совета. 05 издании нового Городового положения и об изменении некоторых статей положения о земских учреждениях и других узаконений // Собрание узаконений и распоряжений Правительства. 1892. №69. Ст.729. С. 1623.
7. Высочайше утвержденное мнение Государственного совета. О дополнении ст. 27 Положения и земских учреждений и ст. 33 Городового Положения от 8 июня 1903 г. // ПСЗ РИ. Собр. III. Отд. 1. Т. XXIII. №25105.
8. Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. О порядке введения в городах Закавказского края Высочайше утвержденного 16 июня 1870 г. Городового положения // ПСЗ РИ. Собр. II. Отд. 1Т. XLIX. №53996.

9. Высочайше утвержденное положение Комитета министров от 11 мая 1904 г. О введении в г. Ковель, Волынской губернии городского общественного управления в полном объеме // ПСЗ РИ. Собр. III. Т. XXIV. №24510.
10. Высочайше утвержденное положение Комитета Министров от 7 мая 1905 г. Об исключении г. Белебея, Уфимской губернии, из списка городского поселения с упрощенным общественным управлением // ПСЗ РИ. Собр. III. Т. XXV. № 26177.
11. Высочайше утвержденное положение Совета министров от 2 июня 1910 г. Об исключении г. Никольска Уссурийского, Приморской области, из списка городских поселений с упрощенным городским общественным управлением // ПСЗ РИ Собр. III. Т. XXIII. № 23101.
12. Высочайше утвержденные положения Совета министров. Об исключении посада Колпина, С.-Петербургской губернии, из расписания городских поселений с упрощенным общественным управлением и о переименовании этого посада в город и распространении Городового Положения 11 июня 1892г. // Собрание узаконений и распоряжений Правительства. 1912. № 182. Ст. 1600.
13. Высочайше утвержденные Правила о применении Высочайше утвержденного 16 июня 1870 г.. Городового положения, к городам Прибалтийских губерний // Там же. Т. LII. №57101.
14. Высочайше Утвержденный закон о выборах для Великого Княжества Финляндского от 7 июля 1906 г. // ПСЗ РИ. Собр. III. Т. XXVI. Отд. I. № 28095.
15. Высочайшее повеление, объявленное Министром Внутренних Дел. О пополнении состава С. Петербургской городской думы на четырехлетне с 1893 г. // ПСЗ РИ. Собр. III. Отд. 1. Т. XIII. № 9667-9669.
16. Высочайшее утвержденное мнение Государственного Совета от 12 марта 1906 г. О включении п. Виллюйска, Якутской области, в расписание городов с упрощенным городским общественным устройством // ПСЗ РИ. Собр. III. Отд. 1. Т. XXVI. № 27523.

17. Высочайшее утвержденное положение Комитета министров от 28 декабря 1903 г. Об образовании из поселения Ново Николаевка, Томской губернии, безъездного города // ПСЗ РИ. Собр. III. Отд. 1. Т. XXIII. № 23805.
18. Высочайшее утвержденное положение Комитета Министров от 4 марта 1904 г. Об обращении местечка Герюсы Занчеверского уезда, Елисаветпольской губернии в уездный город // ПСЗ РИ. Собр. III. Отд. 1. Т. XXIV. № 24151.
19. Высочайшее утвержденное положение Комитета Министров от 7 мая 1905 г. Об образовании из местечка Друскеники, Гродненской губернии с прилегающим к нему имением Поганка, Виленской губернии, городского поселения с упрощенным общественным управлением // ПСЗ РИ. Собр. III. Отд. 1. Т. XXV. № 26179.
20. Высочайшее утвержденное Учреждение Государственной Думы от 20 февраля 1906 г. ст. 13 // ПСЗ РИ. Собр. III. Т. XXVI. Отд. 1. № 27424.
21. Глинка, Я.В. Одиннадцать лет в Государственной думе. 1906-1917 гг.: Дневник и воспоминания. Москва, 2001.
22. Государственная дума в России в документах и материалах. М., 1957.
23. Манифест об изменении Учреждения Государственного Совета и о пересмотре Учреждения Государственной думы от 20 февраля 1906 г. // ПСЗ РИ. Собр. III. Т. XXVI. Отд. 1. № 27423.
24. О введении в г. Владикавказе Высочайше утвержденного 16 июня 1870 г. Городового положения // ПСЗ РИ. Собр. II. Отд. 1. Т. XLIX. № 53286.
25. О некоторых изменениях и дополнениях в узаконениях о выборах в Государственную думу. Именной Высочайший Указ от 8 февраля 1906 г. // ПСЗ РИ. Собр. III. Т. XXVI. Отд. 1. № 27376.
26. О роспуске Государственной Думы и о времени созыва таковой в новом составе. Высочайший манифест от 9 июля 1906 г. // ПСЗ РИ. Собр. III. Т. XXVII. Отд. 1. № 28105.

27. О роспуске Государственной Думы, о времени созыва новой Думы и об изменении порядка выборов в Государственную Думу. Высочайший манифест от 3 июня 1907 г. // ПСЗ РИ. Собр. III. Т. XXVII. Отд. 1. №29240.
28. Об исключении г. Кисловодска, Тверской области из списка городских поселений с упрощенным городским общественным управлением и ввести в нем Городовое положение 1892 г. // Собрание узаконений и распоряжений Правительства. 1908. № 74. Ст. 449. С. 1138.
29. Об исключении из списка городских поселений с упрощенным общественным управлением г. Валук, Воронежской губернии // ПСЗ РИ. Собр. III. Т. XXV. № 26238.
30. Объявленное Высочайшее повеление министром внутренних дел. О приведении в действие нового Городового положения // Собрание узаконений и распоряжений Правительства. 1892. № 105. Ст.1034.
31. Ольденбург С.С. Царствование императора Николая II : воспоминания. Санкт-Петербург, 1991.
32. Положение о выкупе крестьянами, вышедшими из крепостной зависимости, их усадебной оседлости, и о содействии правительства к приобретению крестьянами в собственность полевых угодий от 19.02.1861 г. // ПСЗ РИ. Собр.П. Отд. 1. Т. XXXVI. № 36659.
33. Положение о земских учреждениях 1 июня 1892 г. Санкт-Петербург, 1910. Т. 1.
34. Положение об общественном управлении г. С-Петербурга от 8 июня 1903 г. // ПСЗ РИ. Собр. III. Отд. 1. Т. XXX. №33625.
35. ПСЗ РИ. Собр. II. Отд. 1. Т. 45. №48498.
36. ПСЗ РИ. Собр. II. Отд. 1. Т. L. № 54536.
37. ПСЗ РИ. Собр. III. Отд. 1. Т. XII. № 8708.
38. ПСЗ РИ. Собр. III. Отд. 1. Т. XXIII. № 22757
39. ПСЗ РИ. Собр. III. Отд. 1. Т. XXIV. № 24679.
40. ПСЗ РИ. Собр. III. Отд. 1. Т. XIII. № 10167.
41. ПСЗ РИ. Собр. III. Отд. 1. Т. XXIV. № 23844.

- 42.ПСЗ РИ. Собр. III. Отд. I. Т. X. № 6922.
- 43.ПСЗ РИ. Собр. III. Отд. I. Т. X. № 6927. Прим. 1,2 к ст. 16.
- 44.ПСЗ РИ. Собр. III. Т. XXV. Отд. 1. № 26656, 26661, 26662.
- 45.ПСЗ РИ. Собр. III. Т. IX. № 6196.
- 46.ПСЗ РИ. Собр. III. Т. XI. № 7710.
- 47.ПСЗ РИ. Собр. III. Т. XIII. № 9627.
- 48.ПСЗ РИ. Собр. III. Т. XXIII. № 23510.
- 49.ПСЗ РИ. Собр. III. Т. XXV. Отд. 1. № 26721.
- 50.ПСЗ РИ. Собр. III. Т. XXV. Отд. 1. № 27029.
- 51.ПСЗ РИ. Собр. III. Т. XXVI. Отд. 1. № 27424.
- 52.ПСЗ РИ. Собр. III. Т. XXVI. Отд. 1. № 27506, 27426.
- 53.ПСЗ РИ. Собр. III. Т. XXVIII. Отд. 1. № 29240, 29241, 29243.
- 54.ПСЗ РИ. Собр. III. Т. XXX. Отд. 1. № 33966, 33967, 34436, 34485, 34500.
- 55.ПСЗРИ. Собр. III. т. XXV. Отд. 1. № 26661.
- 56.ПСЗРИ. Собр. III. Т. XXVI. Отд. 1. № 27805.
- 57.Разъяснения Правительствующего Сената по делам о выборах в Государственную думу // Журнал Министерства юстиции. 1906. № 9.
- 58.Разъяснения Правительствующего Сената по делам о выборах в Государственную думу // Журнал Министерства юстиции. 1907. № 2.
- 59.Разъяснения Правительствующего Сената по делам о выборах в Государственную думу // Журнал Министерства юстиции. 1907. № 2.
- 60.Разъяснения Правительствующего Сената по делам о выборах в Государственную думу // Журнал Министерства юстиции. 1906. № 4.
- 61.Российское законодательство X-XX веков. Законодательство эпохи буржуазно-демократических революций : хрестоматийный сборник. Т. 6. Москва: Юрид. лит., 1994.
- 62.Российское законодательство X-XX веков. Законодательство эпохи буржуазно демократических революций : хрестоматийный сборник. Т. 9. Москва: Юрид. лит., 1994.

63. Российское законодательство X-XX веков. Законодательство эпохи буржуазно демократических революций : хрестоматийный сборник. Т. 8. Москва: Юрид. лит., 1994.
64. Российское законодательство X-XX веков. Законодательство эпохи буржуазно-демократических революций : хрестоматийный сборник. Т. 5. Москва: Юрид. лит., 1994.
65. Сенатская практика // Городское дело. 1911. № 22.
66. Сенатская практика//Городское дело. 1911. №9.
67. Собрание узаконений и распоряжений Правительства. 1892. № 69. Ст. 728.
68. Собрание узаконений и распоряжений Правительства. 1900. № 93. Ст. 1865.
69. Собрание узаконений и распоряжений Правительства. 1912. Отдел 1,2-е полугодие. Санкт-Петербург, 1912. № 171. ст. 1556.
70. Собрание узаконений и распоряжений Правительства. 1912. Отдел 1,2 е полугодие. Санкт-Петербург, 1912. № 188. Ст. 1625. С. 3373-3382.
71. Собрание узаконений и распоряжений Правительства. Санкт-Петербург, 1899. № 48. Ст. 663.

Література

72. Авинов Н.Н. Главные черты в истории законодательства о земских учреждениях (1864 1914 гг.) // Юбилейный земский сборник. 1864-1914 гг. Санкт-Петербург, 1914.
73. Аврех А. Я. Царизм и IV Дума (1912 1914 гг.). Москва, 1981.
74. Аврех А. Я. Царизм накануне свержения. Москва, 1983.
75. Аврех, А.Я. Царизм и третьеиюньская система. Москва, 1966.
76. Александров Л.Я. Сенатская практика по городским делам 1907 1909 гг.: Сборник извлечений из указов Правительствующего Сената. Симферополь, 1910.
77. Ананьич Б. В. и др. Кризис самодержавия в России. 1895-1917. Ленинград, 1984.

- 78.Баев В.А. Развитие избирательного права России в начале XX века // Марийский юридический вестник. 2011. Вып. 8.
- 79.Беркевич А. Царский избирательный закон // Как выбирали в Государственную думу. Москва, 1938.
- 80.Брянчанинов А.К. Роспуск Государственной Думы. Причины последствия. Псков, 1906.
- 81.Варшавский С. Жизнь и труды первой Государственной думы. Москва, 1907.
- 82.Васильчиков А. О самоуправлении. Сравнительный обзор русских и иностранных земских и общественных учреждений. Санкт-Петербург, 1870.
- 83.Верещагин А.Н. Земский вопрос в России. Москва, 2002.
- 84.Веселовский Б.Б. Земство и земская реформа. Петроград, 1918.
- 85.Веселовский Б.Б. История земства за 40 лет. В 4 х томах. Санкт-Петербург, 1911. Т. 3.
- 86.Витте СЮ. Воспоминания. Царствование Николая II. Москва, 1960. Т. 3.
- 87.Витте СЮ. Самодержавие и земство. Санкт-Петербург, 1908.
- 88.Вчисло Ф. Отношения между правительством и местной властью. Столыпин и третьешоньская монархия // Реформы или революция? Россия 1861 1917 гг. Материалы международного коллоквиума историков. Санкт-Петербург, 1992.
- 89.Гармиза В.В. Подготовка земской реформы 1864 г. Москва, 1957.
- 90.Герасименко Г.А. Земское самоуправление в России. Москва, 1990.
- 91.Гессен В.М. Основы конституционного права: монография. Петербург, 1917.
- 92.Глушковецкий А.Л. Демократія в провінції: вибори та діяльність депутатів Подільської губернії у Державних Думах Російської імперії. Кам'янець Подільський, 2010.
- 93.Головачев А.А. Десять лет реформ. 1861-1871. Санкт-Петербург, 1872.

94. Государство и общество. Управление, самоуправление и судебная власть. Статьи В.П. Безобразова. Санкт-Петербург, 1882.
95. Градовский А.Д. Система местного самоуправления на западе Европы и России : пособие в 2 х т. Санкт-Петербург, 1878.
96. Гросул В.Я. и др. Русский консерватизм XIX столетия. Идеология и практика. Москва, 2000.
97. Давидович А.М. Самодержавие в эпоху империализма. Москва, 1975.
98. Джаншиев Г.А. Эпоха великих реформ. Исторические справки. Москва, 1900.
99. Дякин В.С. Буржуазия, дворянство и царизм в 1911-1914 гг. Разложение Третьеиюньской системы. Ленинград, 1988.
100. Дякин В.С. Самодержавие и дворянство в 1907-1911 гг. Ленинград, 1978.
101. Евреинов Г.А. Реформа высших государственных учреждений России и народное представительство. Санкт-Петербург, 1905.
102. Ерошкин Н.П. Крепостное самодержавие и его политические институты. Москва, 1980.
103. Ефремова Н.Н. Становление избирательного права в России // Государство и право. 1998. № 3.
104. Зайончковский П.А. Кризис самодержавия на рубеже 1870-80 гг. Москва, 1964.
105. Зайончковский П.А. Российское самодержавие в конце 19 столетия. Москва, 1970.
106. Закон о распространении Городового Положения 11 июня 1892 г. на г. Новочеркасск, Области Войска Донского от 16 июня 1912 г. // Собрание узаконений и распоряжений Правительства. 1912. № 124. Ст.1055.
107. Законодательные акты переходного времени. 1904-1908 гг. : Сборник законов, манифестов, указов, относящихся к преобразованию государственного строя России. Санкт-Петербург, 1909.

108. Земские учреждения. Положение о губернских и уездных земских учреждениях. Правила о порядке приведения их в действие. Санкт-Петербург, 1865.
109. Земское самоуправление в России, 1864 1918 : Кн. 2. Москва, 2005.
110. Зырянов П.И. Столыпин П.А. // Вопросы истории. 1990.
111. История государственного управления в России : учеб. пособие для ВУЗов / под ред. А.Н. Марковой. Москва, 1997.
112. Калинычев Ф. И. Государственная дума в России. Сборник документов и материалов : с комментариями. Москва: Госюриздат, 1957.
113. Кассационная практика Правительствующего Сената по городским и земским делам (1866 1911 гг.). Санкт-Петербург, 1912.
114. Кетриц Б. Первая Государственная дума. Санкт-Петербург, 1907.
115. Кизеветтер А.А. Местное самоуправление в России IX-XIX столетиях: Исторический очерк. Петроград, 1917.
116. Корелин А.П. Дворянство в пореформенной России. Москва, 1979.
117. Коркунов Н. М. Русское государственное право. Т. II. Санкт-Петербург: 1913.
118. Коркунов Н. М. Русское государственное право. Санкт-Петербург: 1913.
119. Кравец И. А. Правовой статус «народных представителей» в думский период российской истории (1906 февраль 1917 г.) // Правоведение. 2001. № 1.
120. Кудинов О.А. Конституционные реформы в России в XIX – начале XX вв. Москва, 2000.
121. Куликов В.В. Земские учреждения и правительственный контроль (вторая половина XIX начало XX в.). Москва, 2001.
122. Куликов В.В. История земства без конъюнктуры // История государства и права. 2000. № 3.
123. Куликов В.В. К оценке земского положения 1890 года // Государство и право. 2000. № 1.

124. Курдюк П.М., Истоминов Е.В. К вопросу о проведении первых выборов в Государственную Думу в начале XX века и их значении в истории российского избирательного права // Юристъ-Правоведъ. 2009. 3 (34).
125. Курчинский М.А. Муниципальный социализм и развитие городской жизни. Санкт-Петербург, 1907.
126. Лаверычев В.А. Крупная буржуазия в пореформенной России 1861-1900 гг. Москва, 1974.
127. Лазаревский Н. И. Русское государственное право. Т. 1. Санкт-Петербург: 1913.
128. Лазаревский Н.И. Земское избирательное право // Юбилейный земский сборник. 1864-1914 гг. Санкт-Петербург, 1914.
129. Лешков, В.Н. Опыт теории земства и его земских учреждений по положению 1864 г. Москва, 1865.
130. Лохвицкий А. Губерния: ее земские и правительственные учреждения. Ч. 1. Санкт-Петербург, 1864.
131. Малянтович П. Н., Муравьев Н. К. Законы о политических и общественных преступлениях: Практический комментарий. Санкт-Петербург, 1910.
132. Материалы по общественному земскому устройству. Санкт-Петербург, 1886. Т.2.
133. Материалы, относящиеся до нового общественного устройства в городах империи. Санкт-Петербург, 1877. Т. 1.
134. Мижув П. Г. Народное представительство и законодательные собрания в главных странах современного мира. Санкт-Петербург, 1906.
135. Милюков П. Н. Воспоминания (1859-1917). Т. I. Нью Йорк: 1955.
136. Милюков П.Н. Воспоминания: (1859-1917). Т. 1. Москва, 1990.
137. Митрохина Н.В. История первой Государственной думы Российской империи // История государства и права. 2000. №1,2.

138. Михайловский А. Реформы городского самоуправления. Москва, 1908.
139. Могиланский М. Первая Государственная дума. Санкт-Петербург, 1907.
140. Нардова В. А. Городское самоуправление в России после реформы 1870 года // Великие реформы в России. 1856-1874 гг.; под ред. Л.Г. Захаровой. Москва, 1992.
141. Нардова В. А. Органы городского самоуправления в системе самодержавного аппарата власти в конце XIX – начале XX вв. // Реформы или революция? Россия 1861-1917 гг. Материалы международного коллоквиума историков. Санкт-Петербург, 1992.
142. Нардова В.А. Городское самоуправление в России в 60-х – начале 90-х гг. XIX в. Правительственная политика. Ленинград, 1984.
143. Немытина М.В. Суд в России: вторая половина XIX – начало XX вв. Саратов: СЮИ МВД РФ, 1999.
144. Новиков А.Ю. Избирательная система. 90 лет истории. Москва, 1996.
145. Обнинский В.П. Новый строй. Москва, 1909.
146. Павлов С.Б. 1905 год. Борьба крайне правых против учреждения полноправного парламента в России // Вестник Московского университета. Серия 8. 1999. № 5.
147. Пажитнов А. К вопросу о русской конституции. Санкт-Петербург, 1909.
148. Петров Ф.А. Органы самоуправления в системе самодержавной России: земство в 1864 1879 гг. // Великие реформы в России. 1856 1874 / Под ред. Л.Г. Захаровой и др. Москва, 1992.
149. Пирумова Н.М. Земское либеральное движение. Социальные корни и эволюция до начала XX в. Москва, 1977.
150. Писарькова Л.Ф. Городовое положение 1870 г. и социальный состав городского общественного управления в губерниях Центрально Черноземного района // Буржуазные реформы в России второй половины

- XIX в. Межвузовский сборник научных трудов. Воронеж: Изд. Воронежского университета, 1988.
151. Россия в революционной ситуации на рубеже 1870-1880 гг. Москва, 1983.
152. Саатчиан А.Л. Положение о выборах в Государственную думу. Санкт-Петербург, 1912.
153. Свечников Н. И. Правовые и исторические аспекты начала избирательного права России // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Общественные науки. 2008. №1.
154. Семенов Д.Д. Городское самоуправление : Очерки и опыты. Санкт-Петербург, 1901.
155. Сидельников С. М. Образование и деятельность первой Государственной думы. Москва, 1962.
156. Систематический сборник решений Правительствующего Сената и распоряжений Правительства, разъясняющих Городовое Положение. Санкт-Петербург, 1881.
157. Смирнов А. Ф. Государственная Дума Российской империи 1906-1917 гг. : Историко правовой очерк. Москва, 1998.
158. Старцев В.И. Русская буржуазия и самодержавие в 1905-1907 гг. Л., 1977.
159. Страхов А. Выборное начало и российская государственность // Свободная мысль. 1999. № 5.
160. Ткаченко В.Г. Парламентаризм в России: особенности и этапы становления // Журнал российского права. 2001. № 6.
161. Трутовский В. Современное земство. Петербург, 1915.
162. Указ от 24 июня 1875 г. Сенатский. О введении в действие с 1 января 1876 г. Городового положения в г. Моздок, Тверской области // ПСЗ РИ. Собр. II. Отд. 1. Т. L. № 48498.
163. Указ Правительствующего Сената по I Департаменту от 16 сентября 1864 г. О предоставлении состоящим на государственной службе дворянам

- служебных прав при занятии им должностей по земским учреждениям // Собрание узаконений и распоряжений правительства. Санкт-Петербург, 1864. №81. Ст.544.
164. Федоров В.А. Столыпин П.А. (1862-1911 гг.) // Вестник Московского Университета. Серия 8. 1992. № 3.
165. Циркуляр министра внутренних дел г. г. начальникам губерний от 1 декабря 1864 г. // Земские учреждения. Положение о губернских и уездных земских учреждениях. Правила о порядке приведения их в действие. Санкт-Петербург, 1865. № 190.
166. Циунчук Р.А. Развитие политической жизни мусульманских народов Российской империи и деятельность мусульманской фракции в Государственной думе России 1906-1917 гг. // Имперский строй России в региональном измерении (XIX – начало XX в.). Сб. научных статей. Отв. ред. проф. П.И. Савельев. Москва, 1997.
167. Черменский Е. Д. IV Государственная дума и свержение царизма в России. Москва, 1976.
168. Черняева Е.М. Формирование института народного представительства в Российской империи // Сибирский юридический вестник. 2010. №4 (51).
169. Чичерин Б.Н. Курс государственной науки. Общее государственное право. Москва, 1894.
170. Чудина С. Избирательное право России дореволюционного периода // Адвокат. 2001. № 2.
171. Шафигулина С.Р. Развитие избирательного права в России во второй половине XIX начале XX вв., 1864-1917 гг. (Историко-правовое исследование) : Дис.... канд. юрид. наук: 12.00.01. Саратов, 2002.
172. Шестопалов А.П. Великие реформы 1860 1870 гг. в России // Основы государства и права. 1993. № 6.
173. Шутов А.Ю. Земская избирательная система. Из истории разработки // Полис. 1998. № 2.

174. Шутов А.Ю. Земские выборы в истории России (1864-1917 гг.): Исследование избирательных систем. Москва, 1997.
175. Шутов А.Ю. Политические дискуссии о земской избирательной системе в России (50-60 гг. XIX в.) // Вестник Московского университета. Серия 12. 1998. № 3.